

برکرانه‌ی ادب قرآن

درسنامه تفسیر آموزشی ادبی

(صنّف، نحو، بلاغت، لغت)

www.ketab.ir

حمید الهی دوست

عضو هیأت علمی جامعه المصطفی العالمیه

واحد اصفهان

با همکاری محمد رضا واعظ زاده

سرشناسه	:	الهی دوست، حمید، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	بر کرانه‌ی ادب قرآن: درسی تفسیر آموزشی ادبی (صرف، نحو، بلاغت، لغت) / حمید الهی دوست.
مشخصات نشر	:	اصفهان: نورالحیات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	:	۳۵۰ ص.
شابک	:	۳ - ۰ - ۹۴۳۲۳ - ۶۲۲ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی:	:	فیا
یادداشت	:	نمایه.
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۸۱ - ۳۰۲: همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	:	درسنامه تفسیر آموزشی ادبی (صرف، نحو، بلاغت، لغت).
موضوع	:	قرآن -- صرف و نحو -- راهنمای آموزشی
	:	Koran -- Grammar -- Study and teaching
موضوع	:	قرآن -- مسائل لغوی -- راهنمای آموزشی
	:	Qur'an -- Language, Style -- Study and teaching
	:	قرآن -- مسائل ادبی -- معانی و بیان -- راهنمای آموزشی (عالی)
	:	Rhetoric in the Qur'an -- Study and teaching (Higher)
رده بندی کنگره	:	BP ۶۵ / ۲
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۱۰۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۷۱۵۱۷۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	:	فیا

بر کرانه‌ی ادب قرآن

(درسنامه تفسیر آموزشی ادبی)

نویسنده: حمید الهی دوست

انتشارات: نور الحیات

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰ * تیراژ: ۱۰۰۰ عدد

قطع: وزیری * تعداد صفحات: ۳۵۰ صفحه

صفحه‌آرایی: سید محسن موسوی

شابک: ۳ - ۰ - ۹۴۳۲۳ - ۶۲۲ - ۹۷۸

© حق چاپ و نشر محفوظ و مخصوص مؤلف است.

قیمت: ۱۲۰/۰۰۰ تومان

مرکز پخش: اصفهان، خیابان شهید دکتر باهنر، کوی شماره ۶ (رفسنجان)، کوچه رسالت، پلاک ۳۴

تلفن: ۰۹۳۵۸۸۳۲۷۳۳

فهرست مطالب

یادداشت مؤلف	۲۱
درس اول: اهمیت کلام الهی در نگاه اهل بیت (علیهم السلام) و بزرگان	۲۴
مقدمه	۲۷
دلایل لزوم یادگیری ادبیات عرب	۲۸
آیات قرآن	۲۸
الف: آیات نزول قرآن به زبان عربی	۲۸
ب: آیات تحدی	۲۸
ج: آیات تدبیر	۲۸
دلایل روایی	۲۸
بنای عقلاء	۲۹
زبان عربی زبان قرآن	۲۹
فصل اول: علم صرف	۳۱
درس دوم	۳۳
پیشینه‌ی علم صرف	۳۶
فواید علم صرف	۳۷
ضرورت مراجعه به علم صرف در تفسیر	۳۷
راه‌های تشخیص حروف اصلی از زائد	۳۸
موازنه	۳۸

۳۸	ارجاع جمع و تصغیر به اصول اشیاء
۳۸	کلمات هم جنس
۳۹	شناخت حروف زائد (عدم الغلبه)
۳۹	بی نظیر بودن وزن (عدم النظیر)
۴۰	پرسش
۴۰	پژوهش
۴۱	درس سوم
۴۲	مصدر و اسم مصدر
۴۲	مصدر
۴۲	۱. اختلاف لغات قبائل عرب (اختلاف لهجه)
۴۳	یادسپاری
۴۳	۲. اختلاف معنی
۴۵	کارکردهای مصدر
۴۵	یادسپاری
۴۶	یادسپاری
۴۷	اسم مصدر
۴۸	مصدر و اسم مصدر در زبان فارسی
۴۸	پرسش
۴۸	پژوهش
۴۹	درس چهارم
۵۰	وجوه ابهام صرفی (اوزان مشترک)
۵۱	فعلیل (وزن مشترک بین فاعل و مفعول)
۵۲	مساوی بودن وزن جمع و مفرد

۵۳	ابهام در صیغه (صیغه‌های مشترک)
۵۴	پرسش
۵۴	پژوهش
۵۵	درس پنجم
۵۶	معادل عربی انواع ماضی و مضارع زبان فارسی
۵۶	ماضی ساده
۵۷	ماضی نقلی
۵۸	ماضی بعید
۵۹	ماضی استمراری
۶۰	انواع مضارع
۶۰	مضارع مرفوع
۶۰	مضارع مستقبل
۶۱	مضارع التزامی
۶۱	نکته
۶۲	پرسش
۶۲	پژوهش
۶۳	درس ششم
۶۴	قاعده‌ی دلالت زیادت مبنی بر زیادت معنی
۶۶	پرسش و پاسخ
۶۶	تفاوت قادر و مقتدر
۶۷	تفاوت استطاعوا و استطاعوا
۶۸	یادسپاری
۶۹	پرسش

۷۰	پژوهش
۷۱	درس هفتم
۷۲	معانی أفعال ثلاثی مزید
۷۳	باب إفعال
۷۴	وجدان صفت
۷۴	داخل شدن در وقت
۷۵	واجدیت
۷۵	یادسپاری
۷۵	سلب
۷۵	معنای خلاف ثلاثی مجرد
۷۶	باب تفعیل
۷۷	پرسش و پاسخ
۷۸	معنای خلاف باب إفعال
۷۹	مفاعله
۸۰	افتعال
۸۱	تفعّل
۸۱	تفاعل
۸۲	استفعال
۸۲	پرسش
۸۳	پژوهش
۸۴	نکات ناب
۸۴	یکسان بودن وزن برخی از مشتقات
۸۵	نقد و بررسی

۸۵	یادسپاری
۸۵	اجوف یا ناقص
۸۶	قَصَص جمع یا مصدر
۸۶	استعمال جمع و اراده‌ی مفرد
۸۷	تفاوت موصول اسمی با موصول حرفی (مصدری) در واژه‌ی «ما»
۸۷	یادسپاری
۸۷	پژوهش
۸۹	فصل دوم: علم نحو
۹۱	درس هشتم
۹۴	ضرورت مراجعه به علم نحو در تفسیر
۹۴	پیشینه
۹۷	درس نهم
۹۸	نقش حروف جرّ
۹۸	باء تبعیض
۱۰۰	تذکر
۱۰۰	باء بدلیت
۱۰۱	نقد و بررسی احتمالات دیگر
۱۰۲	حروف گوناگون و زائد
۱۰۳	تغییر معنای یک فعل با حروف جرّ مختلف
۱۰۵	پرسش
۱۰۶	پژوهش
۱۰۷	درس دهم

عطف.....	۱۰۸
مثال دیگر.....	۱۰۹
مغایرت بین معطوف و معطوف علیه.....	۱۰۹
تقدیم معطوف بر معطوف علیه.....	۱۱۱
واو عطف یا استیناف.....	۱۱۲
پرسش.....	۱۱۳
پژوهش.....	۱۱۴
درس یازدهم.....	۱۱۵
ثبوت اسم و تجدد فعل.....	۱۱۶
کار بست جمله فعلیه و جمله اسمیه.....	۱۱۹
استمرار در فعل.....	۱۲۰
پرسش.....	۱۲۲
پژوهش.....	۱۲۲
درس دوازدهم.....	۱۲۳
مرجع ضمیر.....	۱۲۴
اقسام مرجع ضمیر.....	۱۲۴
مرجع ضمیر به اعتبار تقدّم و تأخّر.....	۱۲۶
یادسپاری.....	۱۲۷
ضمیر مفرد مؤنث.....	۱۲۷
راه کار تشخیص مرجع ضمیر در مشتبهات.....	۱۲۷
پرسش.....	۱۲۸
پژوهش.....	۱۲۸
درس سیزدهم.....	۱۲۹

۱۳۰	انواع فاء
۱۳۰	۱. عاطفه
۱۳۲	۲. فاء رابطه و جزای شرط
۱۳۳	فاء شبه جزای شرط
۱۳۴	سببیت
۱۳۴	۳. زائده
۱۳۵	پرسش
۱۳۶	پژوهش
۱۳۷	درس چهاردهم
۱۳۸	تضمین
۱۳۹	قرینه‌ی تضمین
۱۳۹	شناخت فعل مُضْمَن فیه
۱۴۰	روش ترجمه تضمین
۱۴۱	فرق قاعده‌ی تضمین با منصوب به نزع خافض
۱۴۲	اهمیت تضمین
۱۴۲	اختصاص
۱۴۴	پرسش
۱۴۴	پژوهش
۱۴۵	درس پانزدهم
۱۴۶	فعل مجهول
۱۴۸	انگاره‌ی مرد سالاری در قرآن
۱۵۰	مروری به کلام استاد حضرت آیه الله جوادی ذیل آیه‌ی نحل/ ۹۷
۱۵۰	پرسش

۱۵۱.....	درس شانزدهم
۱۵۲.....	حروف زائد
۱۵۲.....	تعریف حروف زائده
۱۵۴.....	پرسش و پاسخ
۱۵۵.....	فائده
۱۵۵.....	پرسش و پاسخ
۱۵۵.....	انواع حروف زائد
۱۵۵.....	حرف مین
۱۵۶.....	حرف باء
۱۵۷.....	حرف لام
۱۵۷.....	حرف ما
۱۵۹.....	حرف لا
۱۶۰.....	پرسش
۱۶۱.....	درس هفدهم
۱۶۲.....	کلّ
۱۶۳.....	سه نکته
۱۶۳.....	نکته اول
۱۶۴.....	نکته دوم
۱۶۴.....	نکته سوم
۱۶۵.....	لعلّ
۱۶۵.....	نقد و بررسی
۱۶۶.....	لعلّ در کلام الهی و بیان دیدگاه‌ها
۱۶۶.....	نقد و بررسی

۱۶۶	ترجی
۱۶۷	اشفاق
۱۶۸	پرسش
۱۶۹	درس هجدهم
۱۷۰	وزن «أفعل» صفت مشبیه یا اسم تفضیل
۱۷۰	نقد و بررسی
۱۷۱	نقد و بررسی
۱۷۲	نقد و بررسی
۱۷۲	نقد و بررسی تکمیلی
۱۷۳	نقد و بررسی نهایی
۱۷۴	نقد و بررسی
۱۷۵	حالت فاعلی و مفعولی أفعل تفضیل
۱۷۶	پرسش
۱۷۶	پژوهش
۱۷۷	درس نوزدهم
۱۷۸	تغلیب
۱۸۰	استثناء
۱۸۱	استثناء مفرغ
۱۸۲	پرسش
۱۸۳	درس بیستم
۱۸۴	نکات ناب
۱۸۴	اقسام مای حرفی
۱۸۵	توضیح

۱۸۵.....	توضیح.....
۱۸۵.....	طریقه‌ی نوشتن «ما».....
۱۸۶.....	«ما» موصوله.....
۱۸۷.....	تکرار شدن اسم نکره.....
۱۸۸.....	جستاری در باب محذوف.....
۱۸۹.....	نکته.....
۱۸۹.....	کاف بُعد یا خطاب.....
۱۹۰.....	قال له.....
۱۹۱.....	تشبیه.....
۱۹۲.....	ذکر جمع و اراده‌ی مثنی.....
۱۹۳.....	اولویت مراعات خبر از مراعات مرجع در دوران امر بین خبر و مرجع.....
۱۹۴.....	خصوصیات کان.....
۱۹۵.....	ضمیر شأن و قصه.....
۱۹۵.....	ضمیر فصل.....
۱۹۷.....	پرسش.....
۱۹۸.....	پژوهش.....
۱۹۹.....	فصل سوم: علم معانی و علم بیان.....
۲۰۱.....	درس بیست و یکم.....
۲۰۲.....	اصول بلاغت.....
۲۰۳.....	پیشینه.....
۲۰۴.....	حقیقت.....
۲۰۴.....	مجاز.....

۲۰۵.....	اغراض مجاز
۲۰۵.....	انواع مجاز
۲۰۵.....	لغوی
۲۰۶.....	عقلی
۲۰۷.....	علاقه‌های مجاز
۲۰۷.....	۱. به کار بردن سبب و اراده‌ی مُسَبَّب
۲۰۷.....	۲. به کار بردن مُسَبَّب و اراده‌ی سبب
۲۰۸.....	۳. جزئیّت (استعمال جزء و اراده‌ی کلّ)
۲۰۸.....	۴. کلیّت (استعمال کلّ و اراده‌ی جزء)
۲۰۹.....	۵. لحاظ زمان گذشته (لحاظ حالت سابق)
۲۰۹.....	۶. لحاظ آینده
۲۱۱.....	پرسش
۲۱۲.....	پژوهش
۲۱۳.....	درس بیست و دوم
۲۱۴.....	تشبیه
۲۱۴.....	ادات شبیه
۲۱۵.....	حروف تشبیه
۲۱۵.....	کاف، کَأَنَّ
۲۱۵.....	افعال تشبیه
۲۱۵.....	اسماء تشبیه
۲۱۶.....	ذکر و حذف ادات تشبیه
۲۱۶.....	وجه شبه
۲۱۶.....	ذکر و حذف وجه شبه

۲۱۶.....	۱. تشبیه مُرسل مفصل (تشبیه تام)
۲۱۶.....	۲. تشبیه مُرسل مجمل
۲۱۷.....	۳. تشبیه مؤکد مفصل
۲۱۷.....	۴. تشبیه بلیغ
۲۱۸.....	دو طرف تشبیه
۲۱۸.....	تشبیه حسی
۲۱۸.....	تشبیه عقلی
۲۱۹.....	مُشَبَّه عقلی و مُشَبَّه به حسی
۲۲۰.....	مُشَبَّه حسی و مُشَبَّه به عقلی
۲۲۱.....	پرسش
۲۲۲.....	پژوهش
۲۲۳.....	فصل چهارم: علم لغت
۲۲۵.....	درس بیست و سوم
۲۲۶.....	ضرورت مراجعه
۲۲۷.....	جایگاه لغت‌شناسی در بین علوم ادبی
۲۲۷.....	پیشینه
۲۲۷.....	پیشینه فقه اللغة
۲۲۸.....	پیشینه معاجم لغت
۲۲۹.....	مبانی لغت‌شناسی
۲۳۰.....	اشتراک لفظی
۲۳۰.....	نکته
۲۳۱.....	آیا استعمال لفظ در بیش از یک معنی جایز است یا خیر؟

الف: عدم امکان استعمال لفظ در بیش از یک معنی و عدم وقوع آن	۲۳۱
ب: امکان استعمال لفظ در بیش از یک معنی و عدم وقوع آن	۲۳۲
ج: امکان استعمال لفظ در بیش از یک معنی در لغت و عدم وقوع آن در قرآن	۲۳۲
د: وقوع استعمال لفظ در بیش از یک معنی در قرآن کریم	۲۳۲
مشترک لفظی در لغت	۲۳۳
عوامل اشتراک لفظی	۲۳۳
پرسش	۲۳۵
درس بیست و چهارم	۲۳۷
ترادف	۲۳۸
مخالفان ترادف	۲۳۸
حلف و قسم	۲۴۰
مطر و غیث	۲۴۰
امراً و زوجة	۲۴۰
موافقان ترادف	۲۴۱
یادسپاری	۲۴۲
اشتقاق	۲۴۳
نقد و بررسی	۲۴۳
پرسش	۲۴۴
پژوهش	۲۴۴
درس بیست و پنجم	۲۴۵
راه بازشناسی فعل لازم از متعدی	۲۴۶
۱. معنای فعل لازم معلوم	۲۴۶
یادسپاری	۲۴۶

۲۴۶	۲. صیغهی فعل
۲۴۷	۳. تضمین
۲۴۷	روش‌های تبدیل فعل لازم به متعدی
۲۴۷	۱. همزه‌ی تعدیه
۲۴۸	یادسپاری
۲۴۸	۲. تضعیف عین الفعل
۲۴۹	۳. باب استفعال
۲۴۹	۴. تضمین
۲۵۰	۵. حرف جارّ
۲۵۱	پرشش
۲۵۲	پژوهش
۲۵۳	درس بیست و ششم
۲۵۴	افعال با دو کارکرد لازم و متعدی
۲۵۵	نمونه‌های قرآنی
۲۵۵	رَجَعَ
۲۵۵	صَدَّ
۲۵۵	صَدَقَ
۲۵۶	غَاضَ
۲۵۶	قَدَّمَ
۲۵۶	نَقَصَ
۲۵۷	متعدی بدون حرف جرّ و متعدی به همراه حرف جرّ
۲۵۷	آتَى
۲۵۷	بَدَأَ

جَاءَ.....	۲۵۷
خَافَ.....	۲۵۸
نقد و بررسی.....	۲۵۸
دَخَلَ.....	۲۵۸
رَغِبَ.....	۲۵۹
سَأَلَ.....	۲۵۹
سَمِعَ.....	۲۶۰
سَكَنَ.....	۲۶۰
سَمِعَ.....	۲۶۰
شَكَرَ.....	۲۶۰
عَضَّ.....	۲۶۱
اسْتَعَانَ.....	۲۶۱
هَدَى.....	۲۶۱
نکته:.....	۲۶۲
أَوْفَى.....	۲۶۲
درس.....	۲۶۳
بیست و هفتم.....	۲۶۳
واژگان دخیل.....	۲۶۴
درس بیست و هشتم.....	۲۶۹
تقابل در قرآن کریم.....	۲۷۰
تقابل میان عبارت ها و جمله ها.....	۲۷۳
تقابل مفردات.....	۲۷۴
پرسش.....	۲۷۹

۲۷۹	پژوهش
۲۸۱	منابع
۳۰۲	منابع اینترنتی
۳۰۲	منابع نرم افزاری

www.ketab.ir

یادداشت مؤلف:

مزایای این چکامه از این قرار است:

۱. اثر حاضر از معدود فعالیت‌های انجام گرفته در حوزه‌ی نقش ادبیات در تفسیر قرآن کریم می‌باشد که هر چهار علم مهم مورد نیاز قرآن‌پژوه که شامل صرف، نحو، بلاغت و لغت می‌باشد در آن مورد بررسی قرار گرفته است.
۲. از مزایای مهم این اثر، می‌توان به عملیاتی شدن مباحث نظری این علوم با استناد به حدود ۶۰۰ آیه از قرآن کریم اشاره کرد که برای تنظیم این اثر نزدیک به ۶۰۰ ساعت فعالیت پژوهشی انجام گرفته است.
۳. از دیگر مزایای آن می‌توان به مباحث جدیدی که به صورت محدود در کتاب‌های ادبیات مرسوم به برخی از آنها پرداخته شده است مانند: باء تبعیض، باء بدلیت، تضمین، افعال با دو کارکرد لازم و متعدی، معادل فارسی افعال و دیگر موارد، با نمونه‌های مختلفی از قرآن کریم اشاره کرد. موضوعی بودن و پرهیز از اطاله‌ی کلام در مباحث ارائه شده از ملول شدن مخاطب جلوگیری می‌کند.
۴. ارجاعات فراوان در هر بخش و هم‌چنین کثرت منابع مورد مراجعه، از دیگر مزایای قابل توجه این اثر است.
۵. از ویژگی‌های این اثر، درسنامه‌ای بودن آن می‌باشد که بهره‌وری از این اثر را افزایش می‌دهد.

۶. در آخر برخی از مباحث آزمونی طراحی شده است که قرآن پژوه پس از هر مرحله، یادگیری خود را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و بعد از هر آزمون، پژوهش‌هایی تنظیم شده که قرآن پژوه آموخته‌های خود را با مراجعه به کتاب‌های گوناگون تفسیر ادبی، در مثال‌هایی غیر درسی نیز عملیاتی خواهد کرد برخی از این تحقیقات در برنامه‌ی درسی مربوط به بخش پژوهش برای طلاب سطح یک قابل ارائه است.

۷. برای برخی از قواعد ادبی ارائه شده، مثال‌های متعددی یافت شد که برخی از مثال‌ها تبیین شده و برخی دیگر در بخش آزمون یا پژوهش، قرار داده شده است.

۸. در برداشت از آیات سعی شده، دیدگاه مفسران برجسته منعکس شود و در پاورقی به منبع تفسیر اشاره شود، هرچند در تفسیر آیه، دیدگاه دیگری ممکن است وجود داشته باشد که بر فرهیختگان پوشیده نیست؛ در ترجمه آیات نیز از ترجمه استاد حسین انصاریان که ترجمه‌ی نسبتاً دقیقی می‌باشد استفاده شده است.

۹. در این پژوهش تلاش گردیده که مطالب ارائه شده به منابع ادبی (صرفی، نحوی، بلاغی و لغوی) تفسیری و مانند آن، مستند شود. دیدگاه این مؤلفان، ممکن است مورد پذیرش نگارنده نباشد که در مباحث تفسیری تحقیقی باید مورد ارزیابی قرار بگیرد.

۱۰. همان‌طور که در موارد قبلی اشاره شد این اثر به نوبه‌ی خود دارای امتیازاتی است که در مقایسه با آثار مشابه (مانند تفسیر آموزشی استاد محمد رضا صفوی انتشارات بوستان کتاب مجلدات یکم تا ششم) مزایای آن معلوم می‌شود.

۱۱. از مزایای دیگر این تألیف حدود ۵۰ مورد یادسپاری، نقد و بررسی، نکته و پرسش و پاسخ است که در محققانه بودن این اثر تأثیر بهتری گذاشته است.

امید است این اثر مورد قبول بارگاه الهی قرار گیرد.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.